

Straf en vergeving

De aandacht voor de rechten en het welzijn van de dader, één van de redenen voor het bestaan van het Justitiepastoraat, verschuift naar begrip voor de trauma's en de belangen van de slachtoffers. Hoe moeten kerken daarin staan? In de afgelopen decennia hebben zij regelmatig aandacht gevraagd voor de tragiek waarin daders zich bevinden. Velen zijn voor langere tijd opgesloten, in diepe problemen door eigen toedoen maar vaak ook mede door ongelukkige omstandigheden. Veelal zijn ze afgesneden van of uitgesloten uit vertrouwde gemeenschappen. En zei Jezus niet dat we onze vijanden moeten vergeven?

Kerfstok

We beginnen bij het begin. Gerechtelijke dwalingen daargelaten, mogen we bij de meeste gedetineerden aannemen dat zij iets ernstigs op hun kerfstok hebben staan. Zij hebben schade berokkend aan mensen, resulterend in doden, gewonden, op hun ziel getrapte, in hun belangen of in hun gevoel van veiligheid aangetaste mensen. Zelfs als er geen directe slachtoffers worden gemaakt, zoals bij belastingontduiking of grove verkeersovertredingen, worden er indirect nog mensen gedupeerd, wordt de rechtsorde ondergraven of wordt de aarde geschonden.

Geen enkele misdaad is dus fout simpelweg omdat zij fout is. De wet is geen doel op zichzelf, geen bizarre hobby van een partij die toevallig de macht heeft, noch een truc van een bevoorrechte groep mensen om anderen eronder te houden. Zodra de wet wél trekjes van willekeur en machtsvertoon heeft, is het met haar geloofwaardigheid snel gedaan. Haar doelen zijn bescheidener dan die van de moraal (die zich inzet voor het bereiken van hoge idealen), haar middelen weer uitgebreider, maar in hun vastberadenheid om de chaos buiten de deur te houden staan recht en moraal zij aan zij.

De laatste tijd klinken er steeds meer stemmen om daders van ernstige delicten zwaarder aan te pakken. 'Laat iemand maar eens goed voelen wat hij heeft aangericht.' Hoe terecht is die roep?

Theo Boer

In het licht van die beschermende functie moet ook het opleggen van straffen worden gezien. De harde hand van de wet is voor de beheerste dader een factor om rekening mee te houden. Dat varieert van verkeersovertredingen ('pas op, je kunt zomaar geflitst worden'), via kleinere en grotere vergrijpen ('voor mij geen strafblad') tot oorlogsmisdaden ('geen aanstichter van een massamoord zal ooit nog ergens rustig kunnen neerstrijken').

Preventie?

Maar er is meer dan dat. Net zoals pijn het eigenlijke gevaar niet is maar een signaal dat het lichaam in gevaar is, is ook het vooruitzicht op straf idealiter niet de eigenlijke reden waarom mensen zich netjes gedragen. Die *eigenlijke* reden is dat een wetsovertreding schade berokkent – aan individuen, de gemeenschap, de rechtsorde, de aarde. Bovendien: als de enige functie van straf is om mensen van wetsovertredingen af te houden, wordt een gedetineerde feitelijk niet gestraft vanwege een *begaan* onrecht, maar om nieuw onrecht te voorkomen. Maar, zo kun je je vervolgens afvragen, waarom zou je daar de dader voor uitzoeken? Als preventie het enige doel van straffen is, wat is er dan tegen om bijvoorbeeld kinderen van daders in hechtenis te gaan nemen? Dat schrikbeeld zou bij menig potentiële wetsovertreder meer effect sorteren dan het vooruitzicht om zelf te worden gestraft!

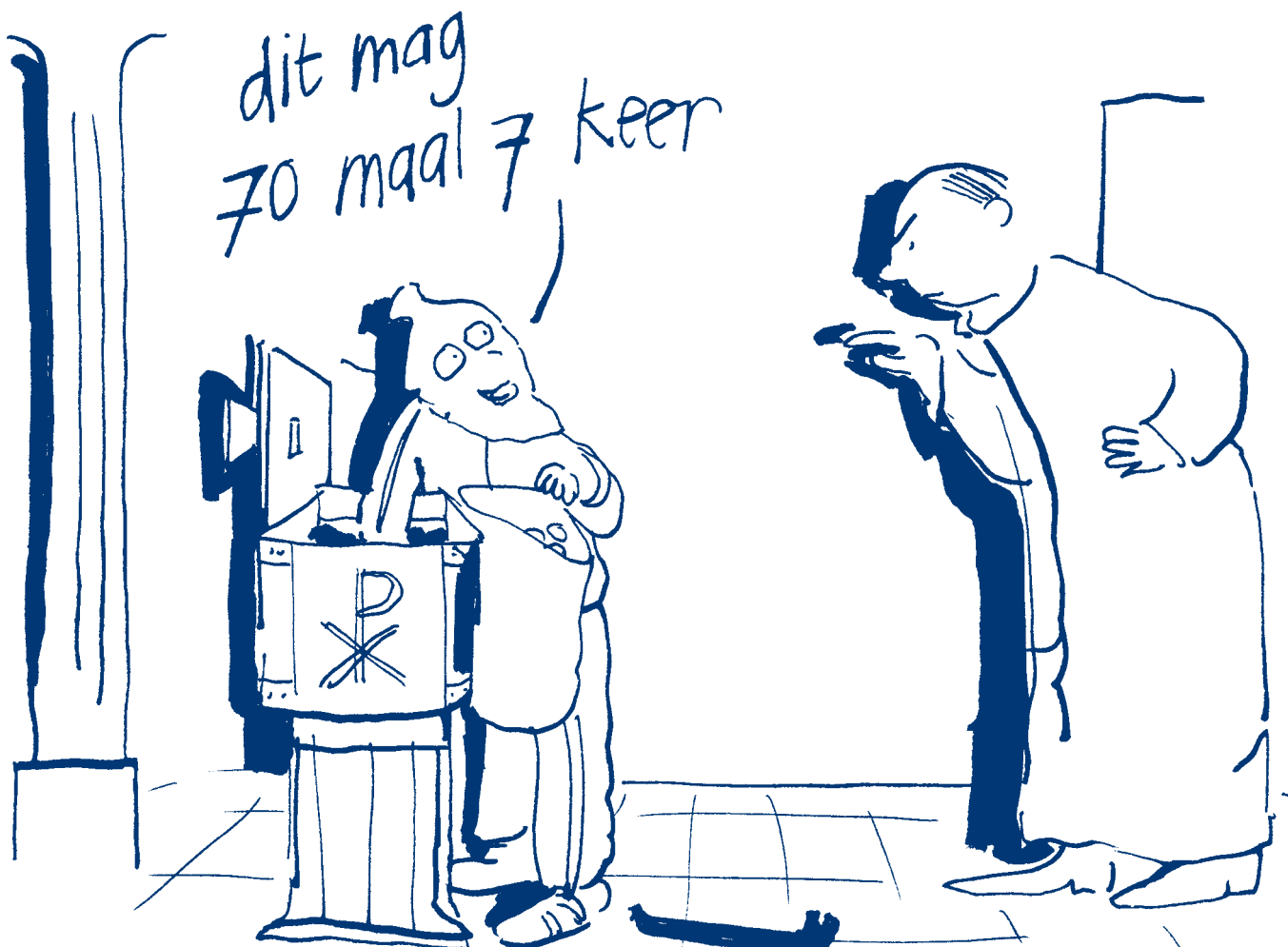
Niettemin zou in dat geval Leiden na-

tuurlijk in last zijn: niet iemands naasten, maar de dader zélf moet gestraft worden. Naast een preventieve functie heeft straf namelijk nog een andere functie, die we *retributie* noemen. Bij retributie kijken we niet naar voren, zoals bij preventie, maar naar achteren: er moet recht worden gedaan aan datgene wat er gepasseerd is. Het toegebrachte leed is onaanvaardbaar en de meest aangewezen manier om dat publiekelijk te erkennen is om ervoor te zorgen dat de *dader* en niemand anders dan de dader op een bepaalde manier óók slachtoffer wordt.

Nieuw leed

Intussen moet de roep om strengere straffen serieus worden genomen, maar niet zonder kanttekeningen. Om te beginnen is het moeilijk om de twee functies van straf helemaal te scheiden. Bij de roep om strengere straffen speelt ongetwijfeld het preventiemotief mee en moet dus niet onmiddellijk gedacht worden aan wraakoefening. Menigeen neemt aan dat loodzware straffen de criminaliteit gevoelig zullen doen verminderen.

Een relativerende opmerking is echter op zijn plaats: het ene leed is niet met het andere op te heffen. Het vergoeden van vervangbare zaken, bijvoorbeeld middels het 'plukken' van een oplichter, is op die regel wellicht een uitzondering. Zodra het gaat om persoonlijke of andere unieke goederen laat het toegebrachte leed zich met geen enkele straf repareren. Wie straf verwacht

met genoegdoening, ontkent de ernst en de uniciteit van een misdaad én ontkent dat straf op zijn beurt nieuw leed genereert. Zoals één misdaad levens van slachtoffers voorgoed kan beschadigen, kan een zware straf ook het leven van een *dader* in een levenslange slagschaduw stellen. Wie eens steelt, is altijd een dief. Niet zelden is vanaf het moment van de veroordeling iemand eigenlijk alleen nog maar *dader* en pas in veel latere instantie ook nog moeder, verpleegkundige, katholiek en Nederlandse. Van mensen wier identiteit samenvalt met hun strafblad is hun leven in zekere zin voorbij. Ondertussen krijgt het ouderpaar wier kind is vermoord zelfs bij levenslang van de *dader* dit verlies nog niet gecompenseerd.

Holle frase

De roep om zware straffen is begrijpelijk, maar wie suggereert dat leed kan worden gecompenseerd vergist zich. Herstel is een menselijke onmogelijkheid en wordt in de christelijke traditie dan ook van God afgesmeekt. Straf fungeert hooguit als een publieke erkenning dat er met het toebrengen van leed iets onschatbaars verloren is

gegaan. Niet minder, maar ook niet meer. Is vergeven dan de aangewezen oplossing? Hier en daar klinken pleidooien voor zo'n evangelische optie. Soms brengt het *daders* én *slachtoffers* rust, wanneer de *dader* spijt betuigt en de gedupeerden dit met een geste van toenadering of vergeving beantwoorden – meer nog dan wanneer een *dader* simpelweg wordt gestraft en er over vergeving niet wordt gesproken. Toch moeten we niet in de val lopen om straf en vergeving tegenover elkaar te zetten. Zij liggen veeleer in elkaars verlengde. Om te beginnen kan vergeven per definitie niet tot regel worden verheven. Als vergeven een plicht wordt, mag een *dader* verongelijk reageren als de vereiste vergeving uitblijft. De vraag 'wilt u het mij niet aanrekenen?' wordt een holle frase, net als elke vraag waarvan het antwoord op voorhand gegeven is.

Jezus' oproep om de vijanden te vergeven lijkt een goed functionerend systeem van recht en moraal (waarin *daders* voor hun handelen verantwoordelijk worden gehouden) eerder te veronderstellen dan dat Hij het bestaansrecht van zo'n systeem in twijfel trekt. Als vergeving het eerste

woord wordt in plaats van het laatste, is er geen plaats voor rouw en woede over onherstelbare schade. Niet alleen is dat een ontkenning van psychologische en morele realiteiten, maar ook zal het op zijn beurt het rechtsbesef van burgers ondergraven. Omgekeerd is, wanneer het woord 'vergeving' in het geheel niet klinkt, het risico reëel dat retributie, 'terugbetaling', gaat ontaarden in wraakoefening en de mens zich bevoegdheden gaat toe-eigenen die haar draagkracht en kennis te boven gaan. Een rechtssysteem dat gevolgen verbindt aan het toebrengen van schade, is voor het slachtoffer een erkenning van zijn leed en voor de *dader* een erkenning van zijn verantwoordelijkheid. De christen mag voor zo'n systeem dankbaar zijn. Tegelijk kan het geen kwaad om cultuur en politiek te binnen te brengen dat de kerk leeft vanuit de hoop op een nieuwe wereld. Ze leeft vanuit het besef dat wij allen in zekere zin *daders* zijn die vergeving en vernieuwing nodig hebben.

Theo Boer is Universitair Docent ethiek aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU) te Utrecht.